

UDK: 376.64+297 (497.6 Sarajevo) “ 18/19 ”

DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2021.50.101

Izvorni naučni rad

Primljen: 31. 8. 2021.

Prihvaćen: 21. 10. 2021.

Mehmed Hodžić

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju

Sarajevo, Bosna i Hercegovina

mehmed.hodzic@iis.unsa.ba

Vakufsko sirotište u Sarajevu od osnivanja do kraja Prvog svjetskog rata

Apstrakt: U ovome radu rekonstruira se osnivanje Vakufskog sirotišta u Sarajevu i njegova djelatnost do završetka Prvog svjetskog rata, odnosno kraja austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini. Na osnovu podataka iz neobjavljene arhivske građe, štampe i referentne literature, prikazan je razvojni put od ideje do realizacije ovog projekta Vakufsko-mearifске autonomne uprave, koji je kao glavni cilj imao humanitarno zbrinjavanje i skrb o siromašnoj muslimanskoj siročadi, te njihovo materijalno, prosvjetno i odgojno-moralno uzdizanje. Rad tretira pitanja koja oslikavaju način rada i oblik funkcioniranja sirotišta, pri čemu je centralno mjesto posvećeno pitomcima, siročadi nastanjenoj u ovome Zavodu, i njihovom svakodnevnom životu. Bosanskohercegovačka historiografija, u posljednje vrijeme, sve više pažnje posvećuje pitanju marginaliziranih skupina, “običnih” ljudi i onih koji su svakodnevnim djelovanjem bili kreatori historijskih dešavanja i procesa. Ovo istraživanje, slijedom takvog razvoja, pokazalo je kakvu je funkciju Vakufsko sirotište imalo u okvirima djelatnosti Vakufsko-mearifске uprave, ali i u sudbinama brojne siromašne muslimanske djece.

Ključne riječi: vakuf, sirotište, pitomci, Sarajevo, muslimani, Vakufsko-mearifski saborski odbor

Abstract: This paper reconstructs the establishment of the waqf orphanage in Sarajevo and its activities until the end of the First World War, that is the end of the Austro-Hungarian administration in Bosnia and Herzegovina. It shows, based on data from unpublished archives, press and reference literature, the development path from the idea to the realization of this project of a waqf-mearif autonomous administration, whose main goal was humanitarian care for poor Muslim orphans, and their material, educational and moral upbringing, and uplift. The paper deals with issues that reflect the way of working and the form of functioning of the orphanage, with a central place dedicated to orphans living in this institution, and their daily lives. Recently, Bosnian historiography has been paying more and more attention to the issue of marginalized groups, “ordinary” people and those who were the creators of historical processes in their daily activities. This research, following such a development, showed what function the waqf orphanage had within the activities of the waqf-mearif administration, but also in the destinies of many poor Muslim children.

Keywords: waqf, orphanage, orphans, Sarajevo, Muslims, Waqf-mearif parliamentary committee

Uvodne napomene

Siročetom se uobičajeno naziva dijete kome su oba roditelja preminula. Ovaj naziv se ponekad upotrebljava i u slučaju smrti samo jednog od njih. Sirotišta, kao mjesta zbrinjavanja siročadi, Rimljani su počeli osnivati u četvrtom stoljeću. Tokom srednjeg vijeka Crkva je preuzela ulogu brige o djeci bez roditeljskog staranja, a samostani su bili mjesta koja su, osim svoje primarne funkcije, postala utočište za mnogobrojnu siročad.¹ U novije doba sa razvitkom i jačanjem gradova ulogu skrbi za ovu djecu preuzimaju i gradske vlasti, ali su crkveni zavodi i dalje bili izuzetno aktivni. Pred kraj osmanske uprave, 1870. godine, u Sarajevu je osnovano si-

¹ “Orphanage”, Britannica (pristup ostvaren 20. aprila 2021, <https://www.britannica.com/topic/orphanage>)

rotište u koje su primana siročad bez obzira na konfesionalnu pripadnost. Cilj ove ustanove bio je skloniti djecu sa ulice, odviknuti je od prosjačenja i obezbijediti joj obrazovanje. Funkcioniranje sirotišta finansijski je omogućeno iz sredstava Gazi Husrev-begovog i Gazi Isa-begovog vakufa, ali i dobrovoljnim novčanim prilozima Sarajlija. Do 1878. godine u ovome zavodu boravilo je 50-60 djece.² Za vrijeme austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini sirotišta su bila organizirana u okvirima crkvene djelatnosti.³ U njima su boravila i školovala se kršćanska djeca. Muslimani Sarajeva dugi vremenski period nastojali su realizirati ideju uspostave zavoda u koji bi bila smještena muslimanska siročad, te na taj način spašena od odrastanja u neuglednim uvjetima i bez opskrbe. Vodeći se postulatima islamske vjere, po kojima je odnos prema siročetu reguliran plemenitom i empatičnom brigom zajednice o djetetu koje ostane bez skrbnika, ove zamisli ostvarene su početkom 1913. godine, kada je u Sarajevu svečano otvoreno Vakufsko sirotište za Bosnu i Hercegovinu.

Sirotišta i siročad, kao istraživačka tema, u bosanskohercegovačkoj historiografiji nisu zastupljeni u onoj mjeri koliko je to prisutno u drugim evropskim historiografijama.⁴ Skromni doprinosi proučavanju ovo-

² Владислав Скарић, *Изабрана дјела. Књига I. Сарајево и његова околина од најстаријих времена до аустроугарске окупације* (Сарајево: Веселин Маслеша, 1985), 265; Ahmed Mehmedović, *Upravljanje vakufima u Bosni i Hercegovini 1847-2017* (Sarajevo: Vakufska direkcija Sarajevo, El-Kalem, 2017), 121.

³ O sirotištu Marija Zvijezda, koje je djelovalo pri trapističkom samostanu u Banjaluci od 1878. godine do kraja Drugog svjetskog rata, više vidjeti u: Bratislav Teinović, "Trapistička opatija Marija Zvijezda. Prosvjetno-kulturni svjetionik Banjaluke i Bosanske Krajine (1869-1946)", *Bosna franciscana* XXVIII, br. 52 (2020): 141-158; Верица Стошић, "Прописи сиротишта 'Марија Звијезда'", *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске* 1, бр. 1 (2009): 453-488. Osim Marije Zvijezde postojala su još dva rimokatolička biskupska sirotišta u Sarajevu i Mostaru. Pravoslavna crkva je 1917. godine pokrenula inicijativu o formiranju sirotišta uz bogosloviju u Reljevu.

⁴ U Velikoj Britaniji, naprimjer, postoje autori koji su u svojim istraživanjima svakodnevnog života fokus interesovanja usmjerili ka uspostavi, organizaciji i djelatnosti sirotišta. O tome ko je osnivaio, finansirao i upravljao ovim institucijama, kao i o svakodnevnom životu djece u istima od tudorskih vremena do savremenog doba u Britaniji, više vidjeti u: Peter Higginbotham, *Children's Homes. A History of Institutional Care of Britain's Young* (Barnsley: Pen and Sword History, 2017). Higginbotham je autor više monografija koje se bave pitanjima svakodnevnice. U Hrvatskoj, Rina Kralj-Brassard znatan dio naučnog

ga pitanja najčešće se prepoznaju u usputnim navođenjima unutar većih cjelina, koje prezentiraju krupnije historijske teme. O Vakufskom sirotištu napisano je izuzetno malo. Adnan Jahić, u prvom poglavlju svoje monografije o Islamskoj zajednici, jedno kratko potpoglavlje posvetio je sirotištu.⁵ U njemu, govoreći o stanju Zajednice za vrijeme posljednjih godina austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, predstavlja podatke o nastavnom uspjehu pitomaca tokom ratnih godina, ali se osvrće i na način finansiranja ustanove i njene uposlene na mjestu upravitelja i mualima. Ove informacije predočene su i u zasebno objavljenom radu naslovljenom kao i poglavlje spomenute monografije.⁶ Iz pera istog autora proizašao je, obimom kratak, ali značajan rad koji tretira djelatnost sirotišta u periodu između dva svjetska rata.⁷ U njemu je osim brojčane zastupljenosti pitomaca tokom godina i njihovog uspjeha u školi, poseban fokus usmjeren na prihode i rashode, odnosno novac prikupljen u vidu dobrovoljnih donacija i troškove koje je podrazumijevala briga o djeci. Ovo je jedini rad koji je u cjelosti posvećen Vakufskom

opusa posvetila je položaju djece na dubrovačkom području, ali i drugim temama poput trudnica, dojilja, sklapanja brakova, maloljetničkog kriminala, itd. Rezultati tog rada predstavljeni su u vrijednim studijama. Pogledati: Rina Kralj-Brassard, *Djeca milosrđa. Napuštena djeca u Dubrovniku od 17. do 19. stoljeća* (Zagreb, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2013); Ista, *Dubrovačko nahodište i njegovi štíćenici (1818-1908)* (Zagreb, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2020). Kralj-Brassard je istakla kako su u vrijeme austrougarske uprave u dubrovačkom nahodištu bila smještena i djeca iz Bosne i Hercegovine, što predstavlja vrijedan podatak. U periodu od 1890. do 1908. godine 3 do 4% ukupnog broja primljenih štíćenika bilo je sa područja Mostara. Kralj-Brassard, *Dubrovačko nahodište i njegovi štíćenici*, 132-136. Up: Hana Younis, “‘Nezakonita’ djeca pred zakonom – dokazivanje očinstva u Bosni i Hercegovini na razmeđu 19. i 20. stoljeća”, *Prilozi*, br. 47 (2018): 46. Pitanju siročadi u Bosni i Hercegovini pristupalo se i sa teološkog aspekta. Pogledati: Elvir Duranović, “Siroče (jetim) u islamskoj tradiciji Bošnjaka”, *Novi Muallim XX*, br. 77 (2019): 3-8.

⁵ Adnan Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)* (Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Medžlis Islamske zajednice Zagreb, 2010), 29-30.

⁶ Adnan Jahić, “Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini posljednjih godina austro-ugarske uprave”, *Saznanja – Časopis za historiju*, br. 1 (2005): 147-174.

⁷ Adnan Jahić, “Bilješke o vakufskom sirotištu između dva rata”, *Bošnjačka pismohrana*, sv. 6, br. 21-22 (2006): 56-61.

sirotištu. Skromne informacije, uglavnom o izgradnji objekta sirotišta u sarajevskom naselju Vrbanjuša i njegovom svečanom otvaranju, donio je Ahmed Mehmedović u svojoj monografiji o bosanskohercegovačkim vakufima.⁸ Historiografska zanemarenost ove teme i dostatna izvorna podloga usloveli su činjenicu kako je o Vakufskom sirotištu moguće napisati rad koji će dati jasan pregled njegovog uspostavljanja i djelatnosti do kraja Prvog svjetskog rata, ne ulazeći u obrađeni dijapazon međuratnog funkcioniranja.

Osnovni cilj ovog rada jeste prikazati u kakvim okolnostima i na koji način je došlo do osnivanja sirotišta za muslimansku djecu od Vakufsko-mearifске uprave, te kako je ono vršilo svoju funkciju u periodu do kraja austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini. Neizostavan segment, koji u predstavljenom tekstu zauzima centralno mjesto, jesu pitomci, siročad zbrinuta u Vakufskom sirotištu, i njihov svakodnevni život usklađen prema uspostavljenim pravilima institucije u kojoj su bili smješteni. Također, namjera je ukazati kakav je stav vlasti bio prema instituciji ovakvog tipa, preciznije kazano, kako je Zemaljska vlada u svome odnosu prema Vakufsko-mearifskoj upravi percipirala organizaciju jednog ovakvog zavoda i koliko je svojim dotacijama kreirala razvojni put i profilaciju djelatnosti samog sirotišta. Upravo su, između ostalog, dokumenti korespondencije vakufsko-mearifskog saborskog odbora i uprave Vakufskog sirotišta s jedne i organa vlasti s druge strane, ključni izvori iz kojih smo crpili podatke i na osnovu kojih je formirana slika o zadanom predmetu istraživanja.⁹ Pored arhivske građe važne informacije dobili

⁸ Mehmedović, *Upravljanje vakufima u Bosni i Hercegovini*, 121-122.

⁹ Nesređenost arhivske građe pohranjene unutar pojedinih arhivskih ustanova predstavljala je znatan problem tokom ovog istraživanja. Malobrojnost očuvanih službenih dokumenata proizašlih djelovanjem uprave Vakufskog sirotišta onemogućila je da se ostvari detaljniji uvid u ovakvu vrstu arhivalija. Stoga je, kao svojevrsna zamjena, korištena korespondencija između Vakufsko-mearifskog saborskog odbora i vakufsko-mearifskih povjerenstava, s obzirom da se i najveći dio poslova vezanih za sirotište realizirao na taj način. Važno je istaći kako određene dokumente, uredno zavedene u postojećim inventarima, nismo mogli uopće konsultirati, jer im se "izgubio trag". Arhivsko osoblje nije imalo objašnjenje za takve slučajeve. Kao primjer može se navesti dokument naslovljen

smo iz onovremene štampe, koja se s posebnom pozornošću interesirala za ovakve projekte muslimanskog vjersko-prosvjetnog rukovodstva. Analiza malobrojne literature pokazala je otvorenu mogućnost za slobodni pristup temi, nesputan ranije zadanim historiografskim smjernicama, s obzirom na to da je ovo istraživanje novitet u proučavanju i predstavljanju djelatnosti Vakufskog sirotišta.

Inicijative o osnivanju sirotišta

Početakom dvadesetog stoljeća među sarajevskim muslimanima javile su se ideje o organizaciji ustanove koja bi zbrinula muslimansku siročad i na taj način ih sklonila sa ulica. One su se proširile diljem Bosne i Hercegovine i ovoj plemenitoj zamisli privukle brojne građane, koji su, svjesni činjenice da je dijete bez roditelja ili drugog skrbnika nezaštićeno i izloženo raznim opasnostima, jasno iskazivali svoju podršku. Štampa je kontinuirano ukazivala na potrebu realiziranja predloženog, navodeći kako bi zasigurno ovakva ideja bila podržana i od vlasti. Prve poteze na uspostavljanju muslimanskog sirotišta poduzelo je vjersko rukovodstvo, na čelu sa reisul-ulemom Azabagićem. U februaru 1906. godine održana je skupština sarajevskih uglednika kojoj su, osim reisul-uleme i članova ulema-medžlisa, prisustvovali sarajevski gradonačelnik, predsjednik Vakufskog ravnateljstva, vrhovni šerijatski sudija, direktor Šerijatske sudačke škole, te nekolicina gradskih zastupnika, trgovaca i posjednika.¹⁰ Na njoj je raspravljano o potrebi uspostave sirotišta i načinu njegovog finansiranja iz Gazi Husrev-begovog vakufa. Jedan dio prisutnih, iako nominalno prihvatajući ovu inicijativu Rijasetu, argumentovao je poteškoće koje su u tom trenutku onemogućavale realizaciju projekta, pa je skupština završena bez konkretnih zaključaka. Sljedeća, najavljena, nije se održala i priča o sirotištu, u tome momentu, bila je zaustavljena.

¹⁰“O inicijativi Šerifa Arnautovića za osnutak sirotišta za muslimansku djecu”, iz fonda Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu-Sarajevo (1879-1918) Arhiva Bosne i Hercegovine.

¹⁰“Za islamsko sirotište”, *Bošnjak*, 1. mart 1906, 1.

Ni u narednom periodu nije došlo do znatnijih promjena. Potreba za sirotištem se iskazivala, takva ideja je pronošena i podržavana, ali na polju realiziranja nije poduzeto ništa. Štampa je takvu letargičnost onih koje je smatrala pozvanim da pristupe organiziranju sirotišta jasno naglašavala. U tom kontekstu "Bošnjak" u oktobru 1907. godine piše:

"Evo će skoro godina i po, kako smo iznijeli predlog, da se osniva muslimansko sirotište i razumije se, da nijesmo u to ime pozivali one, koji bi došli u to sirotište, nego pozivali one koji sjede na visokim državnim i privatnim mjestima, da se oni malo potrudu i da učine Bogu ugodno djelo, a sebi ostave lijep glas u narodu; razumije se, da smo pozivali one, koji se novcem i zlatom razmeću, da štogod žrtvuju i da se na taj način pomogne siromašnima i nemoćnima. Mi smo sve to učinili, učinili svoju novinarsku dužnost, ali izvršetak ovisi o onima za koje mislimo, da su pozvani."¹¹

Jedan od važnijih razloga ovakvog stanja bila je polarizacija muslimanske inteligencije na dvije suprotstavljene struje, čija se orijentacija ogledala u pripadnosti opozicionarnom krugu vezanom uz autonomni pokret, odnosno lojalnosti okupacionim vlastima. U takvim okolnostima međusobna optuživanja za nebrigu o muslimanskim interesima i potrebama sublimirala su u sebi i ideju sirotišta, koju su svi propagirali, a odgovornost za nepoduzimanje konkretnih poteza i uspostavljanja adresirali jedni na druge. Jasno je da su politički interesi imali primat u odnosu na plemeniti aspekt brige o muslimanskoj siročadi.

Pa ipak, takva podijeljenost dovela je u konačnici i do pokretanja određenih aktivnosti koje su, za razliku od dotadašnjih, imale vidljive rezultate. Odmah po osnutku Muslimanska napredna stranka je početkom septembra 1908. godine održala užu skupštinu na kojoj je donesena odluka o formiranju muslimanskog sirotišta i pokretanju akcije dobrovoljnih priloga.¹² Cilj je bio osigurati dovoljnu količinu novca od

¹¹ "Preko Ramazana", *Bošnjak*, 10. oktobar 1907, 1.

¹² "Rad naše inteligencije", *Bošnjak*, 4. septembar 1908, 1.

koje bi se finansiralo funkcioniranje sirotišta. Akciji su se odazvali muslimani cijele Bosne i Hercegovine i svoje novčane donacije uglavnom slali na adrese novinskih uredništava. Odatle su prilozi redovno prosljeđivani “Prvoj muslimanskoj kreditnoj zadruzi” u Tešnju na polog.¹³ Do kraja 1912. godine sakupljeno je oko pet hiljada kruna.¹⁴ Upravo sa ovim aktivnostima pojedine grupacije su samostalno poduzimale određene mjere s ciljem skorog osnivanja sirotišta. Takva je bila i skupština održana krajem juna 1909. godine u prostorijama Trgovačkog društva u Sarajevu, na kojoj je izabran odbor sa gradskim veterinarom Šemsi-begom Salihbegovićem kao predsjednikom.¹⁵ Zaključeno je da novoformirano tijelo treba organizirati prikupljanje novca za sirotište i apelirati na što je moguće veći broj uglednijih ljudi u cijeloj Bosni i Hercegovini, kako bi se zauzeli za realiziranje ovog projekta. Međutim, unatoč svim ovim inicijativama do formalnog osnutka ustanove nije došlo, a njihov jedini uspjeh bio je sakupljeni i deponovani novac. Tek nakon dobijanja autonomije u vjerskim i vakufsko-mearifskim poslovima, poduzete su konkretne mjere koje su u konačnici i dovele do osnivanja sirotišta.

Nova vakufska uprava je u julu 1911. godine uputila zahtjev prema Zemaljskoj vladi tražeći dozvolu za otvaranje muslimanskog sirotišta i moleći pri tome da joj se iz dijela prosvjetne subvencije dodijeli 37.450 kruna, kako bi se obezbijedili uslovi za otvaranje ustanove.¹⁶ Vakufsko-mearifski saborski odbor je uz ovu molbu priložio “proračun za uzdržavanje” sirotišta i osnovu pravila, iz kojih se vidjelo da je svrha ove inicijative ublažiti bijedu muslimanske siročadi, omogućiti joj završetak osnovne škole i stvoriti joj uslove za daljnje obrazovanje.¹⁷ Odbor je

¹³ “Hvale vrijedno”, *Bošnjak*, 27. februar 1909, 3.

¹⁴ *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu* (Sarajevo: Zadružna tiskara, 1913), 5.

¹⁵ “Muslimansko sirotište”, *Sarajevski list*, 4. juli 1909, 2.

¹⁶ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), Sarajevo, Fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu-Sarajevo (1879-1918) (dalje: ZVS), 1911, kut. 200, sign. 64-128/2.

¹⁷ U predloženom proračunu istaknute su redovna i izvanredna godišnja potreba. Unutar redovne potrebe navedene su: kirija, plate upravitelja, njegovog pomoćnika, podvornika i kuhara, ogrijev i rasvjeta, hrana za 75 pitomaca i službeno osoblje, pranje rublja, ljekarije, honorar liječniku, školski pribor i nepredvidljivi troškovi. Ukupni izdaci za ove stavke iznosili

apelirao na Vladu nadajući se da će, svjesna potrebe jednog ovakvog zavoda i “zapuštenosti” velikog broja siročadi, udovoljiti predloženom zahtjevu i osigurati tražena novčana sredstva. Zemaljska vlada je u oktobru iste godine dozvolila osnivanje sirotišta i “za prvi mah” doznacila saborskom odboru svotu od 20.217 kruna, za podmirenje troškova otvorenja i izdržavanja zavoda do kraja 1911. godine.¹⁸ Vlada se obavezala da će sve dok sirotište postoji, uvažavajući svrhu ove institucije, iz sredstava prosvjetne subvencije doznacivati potrebne godišnje troškove u tromjesečnim obrocima. Stoga je zamolila saborski odbor da na početku svake godine predloži proračun za tu godinu.

Spremnost Zemaljske vlade da u relativno kratkom roku podrži ovu inicijativu vakufske uprave pokrenula je dugogodišnje pitanje osnutka sirotišta sa mrtve tačke. Iz predloženog proračuna vidi se kako je saborski odbor imao namjeru iznajmiti određeni prostor u kome bi sirotište bilo smješteno. Međutim, od takvog plana se odustalo i odlučeno je da se sagradi upotpunosti nova zgrada, koja će zadovoljavati sve potrebe jednog ovakvog zavoda. To je u znatnoj mjeri dovelo do prolongiranja početka rada institucije, ali je s druge strane omogućilo da se ista što adekvatnije obezbijedi i uspostavi na dobrim organizacionim temeljima. U tom kontekstu Vakufsko-mearifski sabor je na svojoj sjednici 4. januara 1912. godine donio odluku o izgradnji objekta sirotišta na vakufskoj parceli u sarajevskoj mahali Vrbanjuša. Za tu potrebu odobreno je 58.000 kruna, dok je za nabavku namještaja i izdržavanje predloženo 25.000 kruna.¹⁹ Ovim činom došlo je do konačnog realiziranja ideje koja je u sebi primarno nosila plemenitu osobinu brige i empatije prema siročetu.

su 25.850 kruna. U izvanrednoj potrebi koja se odnosila samo za prvu godinu navedeni su uglavnom namještaj, odjeća i obuća za pitomce, posuđe za kuhinju i nepredvidljivi troškovi, za koje je bilo planirano 11.600 kruna. Ukupna potreba, dakle, bila je 37.450, koliki je bio potraživani iznos od strane saborskog odbora. ABiH, ZVS, 1911, kut. 200, sign. 64-128/2.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Gazi Husrev-begova biblioteka (dalje: GHB), Sarajevo, Fond Arhiv Islamske zajednice (dalje: AIZ), Zapisnik XII sjednice Vakufsko-mearifskog sabora u Sarajevu držane dne 4. januara 1912, 9.

Izgradnja objekta sirotišta

Nakon što je Vakufsko-mearifski sabor donio odluku o gradnji nove zgrade za potrebe sirotišta, bilo je potrebno obezbijediti građevinsku dozvolu, kako bi se pristupilo realiziranju projekta. Za mjesto izgradnje odabrano je vakufsko zemljište u mirnom dijelu Sarajeva, na Vrbanjuši pored istoimene džamije, koje je budućim šticienicima trebalo osigurati odrastanje u mahali, odvojeno od raznih negativnih gradskih utjecaja. Vakufsko-mearifski saborski odbor je u februaru 1912. godine uputio gradskom poglavarstvu zahtjev za izdavanje dozvole, pri čemu su priloženi nacrti objekta i stručno mišljenje arhitekta Johanna Dvoraka, koji je i izradio projekat zgrade. Na osnovu naredbe Zemaljske vlade Gradsko poglavarstvo je u aprilu iste godine dodijelilo traženu građevinsku dozvolu.²⁰ Izgradnja je započela 20. aprila i trajala do 27. oktobra, pa je sirotište za pola godine dobilo funkcionalnu i savremenu zgradu.²¹

Građevinske radove obavljao je sarajevski građevinski poduzetnik Salih Ćemo. Centralna vakufsko-mearifska zaklada sklopila je s njim ugovor, u kome se izvođač obavezao da će objekat biti završen do kraja mjeseca oktobra 1912. godine i to za cijenu od 84.347 kruna.²² O izvođenju radova Ćemo je uredno vodio zapisnike iz kojih se uočava kako je izgradnja tekla i sa kojim se problemima susretao, te koliko je radnika radilo u određenom trenutku. Gradilište je gotovo svakodnevno obilazio arhitekt Dvorak i vršio stručni nadzor.²³ Lokalno stanovništvo je

²⁰ Prije nego što je dozvoljena izgradnja objekta sirotišta održana je u Gradskom poglavarstvu rasprava na kojoj je prisustvovao Ahmed efendija Odoabaša, čije zemljište je graničilo sa vakufskom parcelom na zapadnoj strani. Nakon što je Odoabaša izjavio da nema ništa protiv gradnje i potpisao svoju izjavu, te nakon što je ustanovljeno da ni sa tehničke strane ne postoje prepreke za izgradnju, predloženo je Gradskom poglavarstvu da izda traženu dozvolu. Historijski arhiv Sarajevo (dalje: HAS), Sarajevo, Fond Gradsko poglavarstvo-Sarajevo (dalje: GP), 1912, sign. 1346/12.

²¹ HAS, Elaborat: Adaptacija postojeće zgrade koja je dodijeljena arhivu za smještaj arhivske građe, 1.

²² GHB, AIZ, Gragjevni ugovor. U Sarajevu, dne 14. aprila 1912.

²³ GHB, AIZ, Gragjevna knjiga za novogradnju islamskog sirotišta na čošku Logavine i Čadordjine ul. u Sarajevu. Osim Ćeme, kao glavnog izvođača, angažirani su i drugi za

također pokazalo veliko interesovanje, pa je dolazilo i gledalo odvijanje radova.²⁴ Kako je bilo i dogovoreno zgrada je završena u planiranom roku, međutim uočeni su određeni nedostaci i odstupanja od projekta, stoga je Ćemi naloženo da postojeće greške popravi.²⁵ Da su ugovorne strane na kraju bile zadovoljne izvršenim i da su izvođaču isplaćena sva dugovanja, govori i Ćemina izjava kako od Vakufsko-mearifskog saborskog odbora nema više ništa potraživati vezano za gradnju sirotišta.²⁶ Uspješno izvršena izgradnja omogućila je vakufskoj upravi da pređe na narednu fazu, koja je obuhvatala opremanje sirotišta namještajem i potrebnim sredstvima kako bi se budućim pitomcima obezbijedili adekvatni uslovi za boravak i svakodnevni život.

Izgrađeni objekat sirotišta imao je dva sprata. U njemu se nalazilo devet velikih prostorija, površine od 70 do 90 kvadratnih metara. Četiri su bile uređene kao spavaonice, a ostale su bile namijenjene kao prostori za mekteb, klanjanje, školu, igru i trpezariju. Sedam manjih prostorija služilo je, između ostalog, kao kancelarije upravitelja i podvornika, kuhinja, bolnica, kupatilo, garderoba. U zgradi je bila uvedena voda i električna energija, a sistem centralnog grijanja je putem cijevi zagrijavao cijeli objekat.²⁷ Prilikom izgradnje i opremanja sirotišta vodilo se računa da sve bude urađeno po zdravstvenim i higijenskim standardima, ali i estetski zadovoljavajuće. Peći za centralno grijanje i praonice rublja bile su smještene u podrumu. Sobe su bile prostrane i uredne, dovoljno osvijetljene, te opremljene savremenim namještajem.²⁸ Evidentno je kako je vakufska uprava nastojala da sirotište bude moderna vakufska institucija, koja bi svoju plemenitu misiju izvršavala na zadovoljstvo šticećenika, ali i svih muslimana.

pojedine radove. Tako je Gradsko poglavarstvo za poslove izgradnje željezno-betonskih konstrukcija ovlastilo Stephana Altmanna, inženjera i graditelja iz Sarajeva. HAS, GP, 1912, sign. 11541/12.

²⁴ *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*, 6.

²⁵ GHB, AIZ, Zapisnik sastavljen dne 27. oktobra u islam. sirotištu u Sarajevu, 3.

²⁶ GHB, AIZ, Dokument bez naslova, počinje sa: Ja Salih Ćemo poduzetnik iz Sarajeva.

²⁷ *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*, 10-11.

²⁸ Мустафа Спахо, "Сиротиште. (Опис и уредба)", *Гајрет*, br. 3 (1913), 40-41.

Svečano otvorenje sirotišta, 17. januara 1913. godine, posvjedočilo je podršku i interesovanje vlasti za ovaj projekat. Ovom događaju prisustvovali su zemaljski poglavar, sarajevski gradonačelnik i cijelo činovništvo grada Sarajeva, kao i mnoštvo građana svih staleža. Vakufsko-mearifski direktor Šerif efendija Arnautović, u svome dugom govoru, zahvalio se Zemaljskoj vladi na ukazanoj podršci i još jednom naglasio potrebu osnivanja ovakve institucije. Posebne zahvale i iskaze lojalnosti uputio je caru Franji Josipu I koji je osobno pomogao izgradnju sirotišta.²⁹ Zemaljski poglavar Oskar Potiorek čestitao je Arnautoviću i cijeloj vakufskoj upravi na realiziranju projekta i istakao kako se muslimani Bosne i Hercegovine mogu ponositi ovim uspjehom na polju prosvjete.³⁰ Činom svečanog otvorenja sirotišta je i zvanično počelo sa radom.

Po izgradnji sirotišta ostalo je na vakufskoj parceli dovoljno prostora, pa ga je vakufska uprava odlučila upotrijebiti na najkorisniji način. Vakufsko-mearifski saborski odbor uputio je molbu Zemaljskoj vladi u kojoj je zatražio da se odredi jedan vrtlar, koji će pregledati i urediti prostor, tako da jedan dio bude igralište za djecu, drugi voćnjak, a treći povrtnjak. Na taj način sirotište bi imalo opskrbu vlastitim voćem i povrćem, a pitomci bi učestvovali u samoj proizvodnji. Zemaljska vlada je udovoljila ovom zahtjevu i imenovala zemaljskog nadbaščovana Jozefa Mazara za izvršenje ovog projekta. On je sačinio plan i proračun, a Vlada se obavezala sadnice voća i ruža obezbijediti besplatno iz zemaljskih nasada. Da bi se prostor što kvalitetnije estetski ukomponovao, Mazar je iskoristio postojeći potočić za izgradnju ribnjaka, koji je uz staze okružene cvijećem dodatno ukrasio dvorište sirotišta.³¹

U narednom periodu, nakon što je institucija zaživjela, vakufska uprava je poduzimala neophodne mjere na dodatnoj izgradnji i adap-

²⁹ "Njegovo Veličanstvo 'Islamskom sirotištu'", *Zeman*, 8. juni 1912, 3.

³⁰ Potiorek je istog dana Zajedničkom ministru finansija podnio izvještaj o svečanom otvorenju sirotišta, naglasivši kako je Šerif efendija Arnautović u ime cijelog muslimanskog stanovništva iskazao "bezuvjetnu odanost i privrženost" vladaru Franji Josipu I. ABiH, Zajedničko ministarstvo finansija, opći spisi, 1913, sign. 794.

³¹ ABiH, ZVS, 1913, kut. 357, sign. 144-11.

taciji. Za potrebe sirotišta izgrađena je i štala za krave, koje su kupljene kako bi se pitomcima obezbijedilo svježije mlijeko.³² Sa povećanjem broja pitomaca, da bi se rasteretile postojeće spavaonice i formirala nova, uprava je odlučila praonicu rublja premjestiti uz štalu, a tavanaške prostorije preurediti za ostavu, te na taj način oslobođeni prostor iskoristiti za navedenu namjenu.³³ Sve ove mjere imale su za cilj obezbjeđivanje boljih i komfornijih uslova smještaja i brige za siročad. Angažiranost vakufske uprave i potpora koja je dolazila od Zemaljske vlade funkcioniranju ove institucije polučila je dobre rezultate. Međutim, da bi se formirala jasna slika kako se odvijala svakodnevna djelatnost sirotišta, potrebno je posebnu pažnju posvetiti onima zbog kojih je ovaj zavod i postojao – pitomcima – siročadi kojoj je sudbina predodredila da svoje najljepše dane djetinjstva, umjesto uz roditelje, provedu u sirotištu, najčešće daleko od svog zavičaja.

Pitomci

Svečanim otvorenjem Vakufskog sirotišta započela je sa radom institucija zahvaljujući kojoj su brojna siročad pronašla sigurno utočište i redovnu opskrbu. Humanitarni i odgojno-obrazovni karakter ustanove jasno je definirao njenu osnovnu djelatnost. Program rada sirotišta bio je predstavljen u brošuri koju je Vakufsko-mearifski saborski odbor štampao 1913. godine. U njoj su navedeni ciljevi i zadaci kao osnovni temelji funkcioniranja.

³² GHB, AIZ, Zapisnik XVIII sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 31. decembra 1916, 7. Zanimljiva debata vođena je na sjednici vakufsko-mearifskog sabora glede kupovine krava za potrebe sirotišta. Jedan dio sabornika smatrao je da takva nabavka nije potrebna, dok je druga skupina smatrala kako je to “neophodno potrebno”. Većinom glasova usvojena je odluka da se nabave dvije krave uz cijenu od 1000 kruna. Ukoliko se ne radi o uštedi novca, nije najjasnije protivljenje ovoj odluci, uzimajući u obzir da je u ovom periodu u sarajevskim mahalama bilo uobičajeno posjedovati kravu ili neku drugu domaću životinju, iako se radilo o urbanoj, odnosno gradskoj sredini. GHB, AIZ, Zapisnik XX sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 1. februara 1914, 17.

³³ GHB, AIZ, Zapisnik XXI sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 3. januara 1917, 9.

“Sirotištu je stoga zadaća, da prikupi sirotinju bez roditelja i bez sredstava, da je uzgoji tjelesno zdravim i krepkim podmlatkom, a duševno, da mu razvije intelektualne sile, da mu usadi sjeme vjerske, građanske vrline i krijeposti, kako će od njih postati s vremenom korisni članovi ljudske zajednice. Siromašna djeca sabrana u sirotištu poučavaće se prama dobi i sposobnosti u naukama mektebi ibtidaiije, za tim će učiti osnovnu školu ... Zdravi i daroviti mladići uputit će se dalje na nauke u srednje, a kasnije u više i u najviše škole, a tjelesno bolje razvijeni ući će razne zanate.”³⁴

Iz navedenog citata uočava se kako je vakufska uprava u djelatnosti sirotišta poseban fokus usmjerila ka prosvjetnom uzdizanju siročadi, shodno njihovim mogućnostima i iskazanim kapacitetima. Osim plemenitog čina zbrinjavanja djece pod “siguran krov” i obezbjeđivanja pristojnih uslova za odrastanje, ovaj drugi aspekt, pored pojedinačnog napretka, omogućavao je intelektualno jačanje muslimanske komponente društva. Da bi se predočene namjere sprovele u djelo, bilo je prvo potrebno zadovoljiti kapacitete sirotišta, popunjavajući ih djecom koja su ispunjavala potrebne uslove. Za vrijeme trajanja izgradnje objekta sirotišta vakufska povjerenstva su Vakufsko-mearifskom saborskom odboru dostavljala popunjene prijave, u kojima su navođene informacije o siročadi koja je konkurisala za prijem.³⁵ Nakon razmatranja Odbor je slao odgovore povjerenstvu i, ukoliko su bili pozitivni, obavještavao ga da dijete “odpremi” u Sarajevo, ako je živjelo u nekom drugom gradu ili

³⁴ *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*, 9-10.

³⁵ Sačuvani obrasci prijave svjedoče da je vakufska uprava ozbiljno pristupila procesu popunjavanja sirotišta. U ođštampanim formularima traženo je da se odgovori na 18 zadanih pitanja i tako predstave lični podaci djeteta, godina smrti roditelja, kod koga se dijete nalazi, pohađa li školu ili zanat, ima li nešto od imetka, kakvog je “ahlak”, itd. Dostupne prijave uglavnom pružaju informacije i o lošem materijalnom stanju skrbnika kod kojih se siroča nalazilo (najčešće rođak ili porodični prijatelj), pa se iz tog razloga ono preporučuje za sirotište. Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije (dalje: AHNK), Mostar, Fond Vakufsko povjerenstvo Mostar (dalje: VPM), 1912, kut. 24, sign. 241/12 (1049/12), 242/12 (1050/12), 248/12 (1064/12), 352/12 (1294/12).

selu.³⁶ Tako je mostarskom povjerenstvu naloženo da u januaru 1913. godine vozom pošalje devet primljenih pitomaca, kojima je trebalo uručiti certifikate za besplatnu željezničku vožnju i isplatiti dovoljnu svotu novca za opskrbu tokom puta.³⁷ Prilikom otvaranja sirotišta upisano je 68 siročadi.³⁸ U naredna dva mjeseca udovoljeno je dodatnim zahtjevima, tako je broj pitomaca iznosio 82.³⁹ Ograničeni kapaciteti smještaja onemogućavali su primanje svih onih koji su slali molbu za prijem. Stoga je bilo potrebno usaglasiti način na koji bi ono bilo vršeno, o čemu je raspravljao Vakufsko-mearifski sabor.

Prema važećim pravilima sirotišta, prednost pri upisu imala su siročad bez oba roditelja, zatim sa jednim živim roditeljem i na kraju djeca veoma siromašnih živih roditelja koji nisu bili u stanju da ih izdržavaju.⁴⁰ Teška materijalna situacija i veća koncentriranost stanovništva u pojedinim dijelovima zemlje, dovela je do toga da je najveći broj zahtjeva za prijem dolazio iz sarajevskog i mostarskog okruga. Kako bi se uspjelo ispoštovati ono što su nalagala pravila, ali ujedno i ravnomjerno rasporediti raspoloživa mjesta na sve krajeve Bosne i Hercegovine, Vakufsko-mearifski sabor je početkom 1914. godine donio odluku po kojoj će se popunjavanje vršiti procentualno.⁴¹ Zbog toga je saborski odbor morao odbiti pojedine prijave pozivajući se na popunjenost kapa-

³⁶ AHNK, VPM, 1913, kut. 26, sign. 3/13 (10/13), 4/13 (11/13), 5/13 (12/13), 6/13 (13/13), 7/13 (14/13).

³⁷ AHNK, VPM, 1913, kut. 26, sign. 8/13 (19/13). U ovoj prvoj grupi bili su primljeni: iz Mostara Muhamed Karabeg, Ibrahim Arnaut i Muhamed Arnaut; iz Nevesinja Osman Handžar i Nazif Handžar; iz Gacka Mehmed Baković i Sadik Zvizdić, iz Blagaja Alija Balalić i Omer Gološ. Navođenje ovih imena značajno je iz razloga što nisu sačuvani kompletni spiskovi pitomaca tokom godina, tako da ove informacije, osim samog identiteta djeteta, otkrivaju i njegovu zavičajnost.

³⁸ Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 29.

³⁹ Спахо, *Споменице. (Онуч и уредба)*, 41.

⁴⁰ *Školski glasnik*, god. II, br. 9 (Sarajevo: Zemaljska štamparija, 1911), 214.

⁴¹ Prema ovoj odluci svaki od šest okruga imao je na raspolaganju određeni broj mjesta u sirotištu. Sarajevo je imalo 23 zagarantovana mjesta, Mostar 21, Tuzla 20, Banjaluka i Travnik 16 i Bihać 15. Pored toga, deset mjesta je bilo ostavljeno kao rezerva za posebne slučajeve. GHB, AIZ, Zapisnik XX sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 1. februara 1914, 13.

citeta za određeni okrug.⁴² Prema izjavama pojedinih sabornika to su bile teške i neugodne odluke, s obzirom da je čitav projekat pokrenut s plemenitim ciljem zbrinjavanja muslimanske siročadi. Da se i pored usvojenih zaključaka, u specifičnim slučajevima, primanje vršilo i preko usvojene norme dokazuje i sljedeći primjer. Besim Suljević, siročić iz Foče koje nije imalo nijednog roditelja niti ikakvog imetka, doveden je u Sarajevo kako bi bio primljen u sirotište. Iako su mjesta za sarajevsko okružje; kome je Foča pripadala; bila popunjena, Vakufsko-mearifski sabor je nakon duže rasprave i uz protivljenje jednog dijela sabornika odlučio da se dijete skloni sa ulice i primi na osnovu postojeće rezerve, uz napomenu da će to biti jedinstven slučaj za tu godinu.⁴³

Potreba za Vakufskim sirotištem uočavala se i u narednom periodu, kada je započeti Prvi svjetski rat donio dodatnu nestabilnost, nestašicu hrane i glad. Zahtjevi za primanjem djece i dalje su pristizali. Među njima bilo je i onih gdje su oba roditelja bila živa, ali ih je veoma teška materijalna situacija primorala na ovakve poteze. Ratne okolnosti su uslovile i dovele do sasvim novih životnih situacija u kojima su pojedinci kao rješenje svojih problema vidjeli Vakufsko sirotište. Tako je Džehva Grabovac iz Mostara uputila molbu vakufskoj upravi da joj sin bude primljen u sirotište. Mostarsko povjerenstvo je predložilo da se ovom upitu udovolji, s obzirom da je moliteljica bila veoma siromašna i bez ikakvog imetka, a

⁴² Takav je bio slučaj i sa Nazifom Krajinom, sedmogodišnjim dječakom iz Mostara. Nakon smrti oca njegova majka se preudala za Omera Vezića, radnika duhanske tvornice u Mostaru. Obzirom da su živjeli u vrlo teškoj materijalnoj situaciji, očuh je zatražio smještaj djeteta u sirotištu. Vakufsko-mearifski saborski odbor obavijestio je povjerenstvo u Mostaru da zbog popunjenosti ne može udovoljiti ovome zahtjevu i da se do kraja godine uopšte ne upućuju dodatne molbe, obzirom da ne postoje uvjeti za primanje nijednog djeteta iz tog okruga. AHNK, VMP, 1914, kut. 28, sign. 16/14 (523/14). Na isti način odbijena je molba građana Fojnice u kojoj su tražili da se za dvoje djece obezbijedi smještaj u sirotištu. Kako je ovaj grad pripadao sarajevskom okrugu, nije se izašlo u susret ovom zahtjevu. GHB, AIZ, Zapisnik sa XLII sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 26. februara 1914, 19.

⁴³ GHB, AIZ, Zapisnik sa XXVII sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 10. februara 1914, 2-4.

da je njen suprug Sulejman mobilisan u vojsku i “nepoznatog boravišta”.⁴⁴ Izvještaj o radu Vakufsko-mearifskog saborskog odbora pokazuje kako je i tokom ratnih godina gotovo stotinu djece bilo smješteno u sirotištu. Godine 1916. u zavodu je bilo 98 pitomaca. Naredne 1917. došlo je do smanjenja, pa se u sirotištu nalazilo 83 siročadi.⁴⁵ Jedan dio siromašne muslimanske djece te godine bio je izmješten iz Bosne i Hercegovine u Slavoniju, gdje je formiran internat u Vinkovcima, u kome im je bila omogućena uredna prehrana i pohađanje škole.⁴⁶ Pred kraj rata, napuštanjem sirotišta jednog broja pitomaca koji su završili zanate i bili osposobljeni za samostalni rad i obezbjeđivanje vlastite egzistencije, ostvareni su uslovi da se primi jedna veća grupa djece. Vakufsko-mearifski saborski odbor uputio je svim kotarskim povjerenstvima u zemlji dopis u kojem ih obavještava da dostave prijave, kako bi se upražnjena mjesta popunila. Posebno je naglašeno da će prioritet imati ona djeca koja od ranije čekaju da budu primljena.⁴⁷ Popunjavanje sirotišta izvršavano je, dakle, shodno raspoloživim kapacitetima. Uprava je morala u skladu sa usvojenim proračunom, odnosno iznosom dotacija Zemaljske vlade, organizirati rad ustanove što se na kraju odnosilo i na broj primljenih pitomaca.

Dolaskom u sirotište za siročad je počinjao novi život. Kako je i ranije navedeno vakufska uprava je ovim zavodom nastojala, ne samo

⁴⁴ AHNK, VPM, 1918, kut. 35, sign. 219/18 (411/18).

⁴⁵ GHB, AIZ, Izvješće o radu vakufsko-mearifskog saborskog odbora u godini 1917, 13-14.

⁴⁶ Ovome projektu podršku je od samog početka pružila i Zemaljska vlada, a izmještanje djece su vodili Ulema-medžlis i Vakufsko-mearifski saborski odbor. U zavodu je 1917. godine bilo smješteno 122 muslimanske djece. Više o internatu u Vinkovcima vidjeti u: Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 27-29; Mira Kolar, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2008); Mina Kujović, “Privremeno izmještanje bosanskohercegovačke djece u Slavoniju (1917-1920) prema građi Arhiva Bosne i Hercegovine”, *Historijska traganja*, br. 6 (2010): 35-48; Ista, “Internat i Narodna osnovna škola u Vinkovcima za muslimansku djecu iz Bosne i Hercegovine (1917.-1920.)”, *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini* LXXII, br. 3-4 (2010): 307-319.

⁴⁷ U skladu sa ranije donesenom odlukom određeno je da se primi 19 pitomaca i to: iz sarajevskog okruga 2, banjalučkog 7, mostarskog 4, travničkog 1, tuzlanskog 3 i bihačkog 2. AHNK, VPM, 1918, kut. 35, sign. 269/18 (455/18).

materijalno obezbijediti siromašnu djecu, već ih odgojiti u islamskom duhu i omogućiti im stjecanje znanja i vještina u školama. Iz tog razloga bilo je neophodno urediti sistem funkcioniranja sirotišta, kako bi se raspoloživo vrijeme iskoristilo na koristan način. Pitomci su bili dužni poštovati kućni red, ponašati se disciplinirano i odgovorno, te izvršavati svoje obaveze. Dnevne aktivnosti uključivale su obavljanje vjerskih dužnosti, pohađanje nastave u mektebu, školi ili na zanatima, korepeticiju, ali i slobodno vrijeme za odmor. Jedan dan bio je organiziran na način iskazan u tabeli koja slijedi.

AKTIVNOST	SATNICA
Ustajanje	6:30
Umivanje i klanjanje sabaha	6:30-7:00
Korepeticija	7:00-8:00
Zajuttrak	8:00
Pripreme za školu	8:00-8:30
Polazak u školu	8:30
Ručak	12:00
Klanjanje i polazak u školu	12:15-12:30
Klanjanje i zajednička šetnja	15:30-17:00
Klanjanje i korepeticija	17:30-18:30
Večera	18:30
Klanjanje i odmor	18:30-19:00
Čišćenje odijela i cipela	19:00-19:30
Spavanje	19:30

Tabela br. 1. Raspored dnevnih aktivnosti u sirotištu⁴⁸

⁴⁸ Спахо, *Сиротиште. (Опис и уредба)*, 41.

Pohađanje nastave bilo je od krucijalne važnosti upravi u njenom odnosu prema pitomcima. Ono je trebalo obezbijediti dobar temelj na osnovu koga je pitomac, kada napusti sirotište, mogao biti koristan član zajednice; osposobljen za rad i privređivanje; uz sve ostale odgojne mjere koje su utjecale na izgradnju moralne i religiozne ličnosti. Tokom prve godine djelatnosti od 82 pitomca, 17 ih je pohađalo mekteb ibtidaiju izvan sirotišta, 33 su išli u školu, 30 je učilo u sirotištu I razred mekteb ibtidaije, a dvojica su bili na zanatu.⁴⁹ Tokom 1916. godine četiri pitomca pohađali su mekteb ibtidaiju, 59 pitomaca išlo je u škole, a 28 ih je bilo na zanatu. Naredne godine u mekteb ibtidaiju išao je samo jedan dječak, školu su pohađala 48, a na zanatu je bilo 34 pitomca.⁵⁰ Za 1914, 1915. i 1918. godinu nisu nam dostupni ovakvi podaci. Možemo pretpostaviti kako je uprava sirotišta odlučivala o tome koju školu ili zanat će pitomci pohađati, u skladu sa ostvarenim uspjehom u mektebu i osnovnoj školi. U izvornoj građi nismo mogli pronaći spomena i ustanoviti da li su sami pitomci mogli iskazati interes ka nekom usmjerenju i to predložiti kao eventualnu opciju ili krajnji izbor.

Da bi pitomci uspješno pohađali nastavu i izvršavali svoje obaveze, uprava je morala omogućiti da odrastaju u zadovoljavajućim uslovima, da budu zdravi i dovoljno nahranjeni. Stoga se u sirotištu posebna pažnja posvećivala ishrani. Tri redovna dnevna obroka sa zdravim namirnicama trebala su osigurati pitomcima odgovarajuću opskrbu i ojačati njihov organizam.⁵¹ U proračunima sirotišta, koje je odobravao Vakufsko-mearifski sabor, najveći izdaci bili su za hranu i oni su se tokom

⁴⁹ *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*, 12.

⁵⁰ Pored osnovne pitomci su pohađali Trgovačku školu, Realnu gimnaziju, Realku i Okružnu medresu, a od zanata obučarski, krojački, bravarski, sedlarski, stolarski, pekarski, li-marski, tesarski, tapetarski, sahatčijski, kolarski, monterski i remenarski. GHB, AIZ, Izvješće o radu vakufsko-mearifskog saborskog odbora u godini 1917, 13-14. Up: Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 29.

⁵¹ "Hrana je udešena po zdravstvenim propisima: čisto je sve, taze, krepko i hranjivo. Za doručak je hljeb od 10 dkg i pržena čorba (petkom mlijeko), za ručak hljeb od 16 dkg, meso 10 dkg sa grahom, kompirom, pirinčem i t. d. za večeru hljeb od 14 dkg i meso kao ručku, i hošaf." *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*, 13.

godina povećavali, iako je broj pitomaca bio uglavnom jednak. Tako je u ovu svrhu 1914. godine utrošeno 28.800 kruna,⁵² 1917. godine trošak je iznosio 50.000 kruna,⁵³ da bi u proračunu za 1918. godinu za hranu bilo predviđeno 80.000 kruna.⁵⁴ Iako je tokom rata postojala zakonom određena visina cijena životnih namirnica, ona se nije upotpunosti poštovala, pa je porast cijena doprinio većim rashodima za hranu. Također, uprava je pitomcima obezbjeđivala odjeću, obuću i školski pribor, te se u godišnjim proračunima jedan dio sredstava odvajao i za ovu namjenu.⁵⁵

Zdravstvenoj skrbi nad pitomcima bila je posvećena znatna pažnja. Redovne tjelesne aktivnosti u vidu šetnje i igre, kao i obavljanje namaza, bile su, pored ostalog, i u funkciji vođenja zdravog života. Za potrebe sirotišta nabavljene su i gimnastičke sprave na kojima su pitomci vježbali u vremenu predviđenom za zabavu. Prema kućnom redu, da bi se higijena održavala na zadovoljavajućem nivou, djeca su se morala kupati svaki peti dan. Svake nedjelje u zavod je dolazio kućni liječnik koji je pregledao djecu. Jedna prostorija u zgradi bila je namijenjena za bolnicu u kojoj je isti ljekar liječio lakše oboljele pitomce.⁵⁶ Oni koji su imali ozbiljnije oboljenje bili su upućivani u Zemaljsku bolnicu. Međutim, to je predstavljalo dodatne troškove za upravu sirotišta. Vladin povjerenik za grad Sarajevo zahtijevao je od nje da isplati Zemaljskoj bolnici potraživane troškove liječenja za trojicu pitomaca. Zemaljska vlada je, na molbu Vakufsko-mearifskog saborskog odbora, doznačila sredstva ko-

⁵² GHB, AIZ, Zapisnik sa XX sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 1. februara 1914, 16.

⁵³ GHB, AIZ, Zapisnik sa IX sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 20/12. 1916, 9.

⁵⁴ GHB, AIZ, Zapisnik sa IX sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 27. decembra 1917, 4.

⁵⁵ "Sva su djeca u sirotištu jednako odjevena, kaputić i pantolice. Za izlazak navan imaju i deblje kaputiće, kabanice i duboke cipele, a za boravak unutra plitke cipelice. Osim toga rubenine koliko je potrebno, peškire, rupce, a postelje su im lijepi i čisti gvozdeni kreveti, slamnjače s čistim čaršafima i dobrim pokrivačima." *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*, 13.

⁵⁶ Спахо, *Сиротинице*. (*Onuc u ypeдба*), 42. U proračunima sirotišta kao redovne stavke navođeni su honorar za liječnika i sredstva za potrebne ljekarije.

jima su isplaćena bolnička dugovanja.⁵⁷ Saborski odbor je tražio i da se pitomcima omogući besplatno liječenje, ali se ovom zahtjevu nije moglo izaći u susret, s obzirom da se to nije dozvolilo ni “ostalim humanitarnim ustanovama”, kako je navedeno u odgovoru.⁵⁸ Pa, ipak, Zemaljska vlada je i u ovome segmentu podržala i olakšala rad sirotišta, tako što je donijela odluku da se svi bolnički računi trebaju dostavljati njoj, a ne upravi zavoda, kako bi ih ona isplatila Zemaljskoj bolnici.⁵⁹

Pojedini pitomci trebali su duže liječenje pa je uprava pokušavala iznaći korisno rješenje, kako bi došlo do oporavka. Vakufskom povjerenstvu u Mostaru poslan je u martu 1916. godine dopis kojim je naloženo da se dvojici pitomaca, kojima je “nuždan oporavak na čistom zraku”, pronađe smještaj u tom gradu, te da im se obezbijedi dobra ishrana. U odgovoru upućenom u Sarajevo navedeno je kako se nije moglo udovoljiti traženom zahtjevu, te da niko od Mostaraca nije htio primiti bolesne dječake, s obzirom da je u prošlom mjesecu oboljelo 120 lica od krzama i crvenog šarlaha.⁶⁰ Bojazan od širenja zaraze bila je snažnija od solidarnosti i pomoći. U sirotištu su zabilježeni i smrtni slučajevi. Izvještaj o radu vakufske uprave navodi kako je tokom školske 1916/1917. godine jedno dijete preminulo, ne precizirajući šta je bio uzrok smrti.⁶¹

Svakodnevni život pitomaca bio je, dakle, organiziran uz poštivanje postojećeg kućnog reda i pravila sirotišta. Redovno pohađanje nastave, učenje odnosno korepeticija i druge aktivnosti koje je uprava smatrala efikasnim u odgojno-obrazovnom procesu morali su se izvršavati. Različitost dječijih karaktera, kao i način ponašanja koji su donijeli sa sobom, usloveli su potrebu uspostavljanja stroge discipline. Njeno ozbiljno kršenje vodilo je ka isključenju i odstranjivanju iz sirotišta, kao što je to bio slučaj sa dvojicom pitomaca 1916. godine čije ponašanje je “postalo

⁵⁷ ABiH, ZVS, 1913, kut. 290, sign. 108-112/4.

⁵⁸ ABiH, ZVS, 1913, kut. 290, sign. 108-112/2.

⁵⁹ ABiH, ZVS, 1914, kut. 309, sign. 108-112/3.

⁶⁰ AHNK, VPM, 1916, kut. 32, sign. 218/16 (239/16).

⁶¹ GHB, AIZ, Izvješće o radu vakufsko-mearifskog saborskog odbora u godini 1917, 13.

nesnošljivo”.⁶² Uprava je, smatrajući to odgovarajućom nagradom za dobro vladanje i postignut uspjeh u nauci, one pitomce koji su imali srodnike tokom ferija slala u njihov zavičaj.⁶³ Zabilježeni su i primjeri koji ukazuju na svojevrsno neočekivano ponašanje pojedinih pitomaca. U septembru 1914. godine dva dvanaestogodišnjaka, Ibrahim Spahić iz Sarajeva i Husein Bećirović iz Ljubuškog, su nestali i policijska potraga za njima nije urodila plodom. Dobivši informaciju od jedne Sarajke da su se dječaci zaputili u Hercegovinu, Vakufsko-mearifski saborski odbor obavijestio je Kotarski ured u Mostaru o ovom slučaju i zamolio da se policijskim putem pokušaju pronaći odbjegli pitomci.⁶⁴ Početkom oktobra Spahić i Bećirović su pronađeni u Sarajevu, pa je poslan dopis o obustavi potrage u Mostaru.⁶⁵ Da li je ovo bila kratkotrajna epizoda mladalačke buntovnosti ili iskazano nezadovoljstvo boravkom u sirotištu ne može se zaključiti, s obzirom da izvori ne pružaju dodatne informacije, ali ukazuje na pojedine segmente u svakodnevnicu sirotišta. Sličan događaj desio se i u avgustu 1917. godine, kada je pitomac Muhamed Karabeg iz Mostara, po povratku sa ferija, nakon dva dana nestao iz sirotišta. Uprava je o tome obavijestila Vakufsko-mearifski saborski odbor, koji je

⁶² Isto, 14.

⁶³ Kotarskim vakufsko-mearifskim povjerenstvima naredeno je da nadziru pitomce tokom njihovog boravka i da ih upućuju na pristojno ponašanje. Ukoliko bi se ponašali suprotno tomu, trebalo ih je odmah vratiti u Sarajevo. Pitomci su boravili kod svojih sestara; kao što je to bio slučaj sa Mehmedom Tasliđom, Alijom Balalićem i Omerom Gološem; kod svojih rođaka; gdje su bili smješteni Ibrahim Salčin i Muhamed Karabeg; ili kod majke u slučaju braće Muhameda i Ibrahima Arnautovića. AHNK, VPM, 1917, kut. 34, sign. 283/17 (776/17), 284/17 (777/17), 285/17 (778/17), 286/17 (779/17), 287/17 (780/17), 288/17 (781/17), 289/17 (782/17). Iako su majka i brat Ishaka Ibrulja tražili od uprave sirotišta da i on provede ferije kod kuće, u odgovoru upućenom povjerenstvu u Mostaru navodi se kako je pitomac ranije “uzet u vojništvo i odmah vojnu službu nastupio”, pa se iz tog razloga nije mogao poslati porodici. AHNK, VPM, 1917, kut. 33, sign. 318/17 (b/b). Evidentno je kako srodnici nisu primali redovne informacije o pitomcima. Tome svjedoči i slučaj Emine Hakalo iz mostarske Cernice, kojoj su dva sina bila smještena u sirotištu. U molbi koju je uputila tražila je da se informiše da li su joj djeca još uvijek u toj ustanovi, obzirom da od njih nije dobila pismo niti bilo kakve informacije tri mjeseca. AHNK, VPM, 1916, kut. 32, sign. 239/16 (265/16).

⁶⁴ AHNK, VPM, 1914, kut. 28, sign. 308/14 (1112/14).

⁶⁵ AHNK, VPM, 1914, kut. 28, sign. 311/14 (1117/14).

kotarskom povjerenstvu u Mostaru naložio da ispita ovaj slučaj i dječaka, ukoliko ga pronade, na “shodan i siguran” način vrati u Sarajevo.⁶⁶

Svi naprijed predstavljeni podaci pokazuju na koji način je Vakufsko sirotište funkcioniralo. Redovita podrška Zemaljske vlade ovom projektu oslikava opredijeljenost vlasti za dobru suradnju sa vakufsko-mearifskom upravom. Međutim, prikazana organizacija svakodnevnog života pitomaca i povremeni problemi koji su se javljali rekonstruirani su uglavnom na osnovu službenih dokumenata, odnosno predstavljaju jednostrano viđenje cjelokupne stvari. Da bi se uočila i druga strana života u sirotištu, potrebno ga je sagledati kroz vizure siročadi. Nedostatak izvora ove vrste, kao što je to uostalom slučaj i u većini istraživanja koja se bave nekom od marginaliziranih grupa, onemogućava da se ostvari takav naum. Postoje pojedina svjedočenja pitomaca, ali u njihovu vjerodostojnost ne možemo biti sigurni, s obzirom da su predstavljena kroz govore drugih osoba. Ranije spomenuta brošura iz 1913. godine, koja je za cilj imala predstaviti potrebu osnivanja sirotišta i ukazati na koji način ono funkcionira, u jednom dijelu donosi i kratki iskaz pitomaca. Anonimni autor teksta prikazao je to na sljedeći način:

“Pa kako vam je ovdje? pane i nehotice pitanje, hoće ti se, da iz onog malog bića nakon onih pitanja čuješ izraz zadovoljstva; ali odgovarati se samo nevinim dječijim smiješkom koji ti ipak puno kaže. Živahne, vesele i zadovoljne očice zgleđaju se i kao da na šalu odbijaju ovo suviše pitanje ... Uzalud se sam nadzornik trudio, da izmami ma kakav odgovor od njih, u hrani ili u čem bilo, da im nije možda što krivo. Ne! sva vojska šuti, samo veseo izražaj lica daje odgovor, da je i to pitanje suviše. A nadzornik će još ozbiljnije neka slobodno kaže, ako je kome šta krivo, ili malo hrane ili šta bilo. Ništa. Na pošljedku dvojica se ipak odvaže, da im je samo malo više hljeba. No drugi mu u isti mah za leđa u po glasa dobacuje: Ih ne bih ja reko, da mi je malo, kad bih skapao od gladi.”⁶⁷

⁶⁶ AHNK, VPM, 1917, kut. 33, sign. 378/17 (b/b).

⁶⁷ *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*, 14.

Iz navedenog citata jasno je uočljivo da je autor nastojao idealizirati život u sirotištu, pa je iskaz dvojice pitomaca vrlo vjerovatno upotrijebljen zarad posljednje rečenice, kojom se trebalo ukazati na dječiju zahvalnost zbog zbrinutosti u ovom zavodu.

Tokom 1916. godine pojavile su se informacije o određenim problemima u sirotištu, koje su se odnosile na nezadovoljstvo radom upravnika Karamehmedovića. Stoga su pojedini članovi Vakufsko-mearifskog sabora ispitivali pitomce. Iz svjedočenja vakufsko-mearifskog direktora Šerif efendije Arnautovića saznajemo kako su djeca bila zadovoljna uvjetima života, ali da su i neka priznala kako su ih tukli “prije 1-2 godine”.⁶⁸ Ako su ovi iskazi tačni, onda se može zaključiti kako su se u sirotištu primjenjivale tjelesne kazne ovakve vrste, što daje jednu drugu sliku rada ustanove. Međutim, moguće da je u oba primjera došlo do konstrukcija samih autora, pa se moraju tumačiti s oprezom. U prvom zbog navedenog razloga, a u drugom zbog Arnautovićeve potrebe da, kao vakufsko-mearifski direktor kome je u cilju bilo da slika o zavodu ne bude narušena, odbrani upravnika i optuži raniju upravu, koja po mišljenju jednog dijela sabornika Vakufsko-mearifskog sabora nije posjedovala dovoljne pedagoške kompetencije. Drugih informacija o životu u sirotištu viđenih očima pitomaca nema. Predstavljena djelatnost sirotišta kroz opis njegovih šticećenika pokazala je da je vakufsko-mearifska uprava ispunila svoj primarni cilj i omogućila jednom broju muslimanske siročadi i siromašne djece bolji život, bez obzira na sve poteškoće koje su se povremeno pojavljivale. U ovome projektu od ključne važnosti bila je potpora organa vlasti. Kao što se moglo dijelom i vidjeti, funkcioniranje jednog ovakvog zavoda zahtijevalo je značajna finansijska sredstva, pa se i to pitanje treba detaljnije analizirati.

⁶⁸ GHB, AIZ, Zapisnik IX sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 20/12. 1916, 6.

Finansiranje sirotišta

Upravitelj sirotišta je prema iskazanim potrebama sastavljao prijedlog godišnjeg proračuna i upućivao ga Vakufsko-mearifskom saboru na usvajanje.⁶⁹ Da bi se zadovoljili izdaci za sve stavke; koje su pored plata osoblju, ishrane pitomaca, ogrijeva i održavanja zgrade, uključivale i niz drugih troškova; bilo je potrebno osigurati značajna finansijska sredstva. Prihodi koje je ostvarivala vakufska uprava nisu bili dovoljni i za sirotište. Prema zaključku Sabora vjerskim organima je pored bogoštovne dodijeljeno i pravo uživanja prosvjetne subvencije, stoga je uprava ovu dotaciju iskoristila za izgradnju i izdržavanje sirotišta.⁷⁰ Zemaljska vlada je prilikom osnutka ustanove obećala da će redovno isplaćivati sredstva iz ove subvencije, s tim što joj se proračun trebao dostaviti početkom svake nove godine. Vakufsko-mearifski saborski odbor je shodno navedenom uredno potraživao isplatu sredstava.⁷¹ Osim toga, veoma često je apelirao i na muslimansko stanovništvo da svojim dobrovoljnim priložima pomogne rad ustanove i brigu o siročadima.

Sirotište je imalo vlastiti fond u koji su svojim donacijama utkali dio sebe brojni građani Bosne i Hercegovine.⁷² Prikupljanje priloga zabilježeno je u mnogim gradovima i mjestima Bosne i Hercegovine prigodom raznih događaja, poput mevluda, dova, vjenčanja, zabava i drugih okupljanja. Iako je novac bio primarni dar, sirotište je zapimalo i druge vrste

⁶⁹ *Školski glasnik*, 215.

⁷⁰ *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*, 7.

⁷¹ ABiH, ZVS, 1913, kut. 152 A, sign. 62-2/9. Tokom prve godine postojanja sirotišta za njegovu izdržavanje utrošeno je 49.336 kruna. Narednih godina iznos potrebnih sredstava je kontinuirano rastao, tako da je rashod vakufske uprave za ovaj zavod iznosio 50.980 kruna za 1914. godinu, 72.977 kruna za 1915. godinu, te 77.824 krune za 1916. godinu. GHB, AIZ, Izvješće o radu vakufsko-mearifске uprave u Bosni i Hercegovini počam od posljednje sjednice vakufsko-mearifskog sabora t. j. od 26. februara 1914. do prve saborske sjednice dne 11. decembra 1916, 4.

⁷² Od početka sakupljanja priloga 1908. godine pa sve do 1918. finansijska sredstva fonda su se, bez obzira na ratno stanje, iz godine u godinu povećavala. Tako su krajem 1917. godine ona iznosila 119.169 kruna i 42 helera. GHB, AIZ, Izvješće o radu vakufsko-mearifskog saborskog odbora u godini 1917, 15. Up: Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 30.

poklona. Takve su, naprimjer, bile i kurbanske kožece, koje su mogle imati višestruku primjenu.⁷³ Vakufsko-mearifski saborski odbor je u oktobru 1913. godine uputio dopis svim kotarskim vakufsko-mearifskim povjerenstvima u kome je naložio da isposluju od lokalnih muslimanskih društava održavanje zabava u korist sirotišta.⁷⁴ Akcija je polučila uspjehom, s obzirom da su u narednim mjesecima u mnogim mjestima održane zabave. Na njima su prikupljeni novčani priloz, pri čemu se još jednom posvjedočila solidarnost i empatija stanovništva prema siročadima.⁷⁵ Okružnica upućena svim kotarskim povjerenstvima savjetovala je da se prilikom svake džume petkom i bajram-namaza organizira sakupljanje pomoći sirotištu. Ovu ideju trebali su pronositi lokalni muderisi, mualimi, vaizi, imami, hatibi, džematbaše i načelnici.⁷⁶ Osobito se tokom vjerskih blagdana nastojalo apelirati na muslimansko stanovništvo. Za Kurban-bajram 1918. godine vakufsko-mearifski direktor, Šerif efendija Arnautović, uputio je molbu stanovništvu u kojoj je pozvao na solidarnost sa sirotištem i tražio agilniji angažman na tom polju. Dobrovoljni priloz sirotištu okarakterizirani su u ovom obraćanju činom patriotizma i lojalnosti.⁷⁷ Osim Fonda sirotišta Vakufsko-mearifski

⁷³ “Kurbanske kožece sirotištu”, *Novi Vakaf*, 8. novembar 1913, 3.

⁷⁴ AHNK, VPM, 1913, kut. 27, sign. 211/13 (1202/13).

⁷⁵ Zabave su, između ostalog, održane u Kulen Vakufu, Bosanskoj Otoci, Foči, Cazinu, Sarajevu. Štampa je izvještavala o ovim događajima. “Muslimanska zabava u Cazinu”, *Vakaf*, 17. februar 1914, 2; “Sa muslimanske zabave u Cazinu”, *Vakaf*, 11. 3. 1914, 3. Novi Vakaf i Vakaf su tokom 1913. i 1914. godine donijeli veliki broj priloga u kojima su navedene stotine imena darovatelja sirotišta iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, ali i drugih članaka koji su govorili o djelatnosti ove ustanove. Popis svih tekstova koji govore o sirotištu vidjeti u: Grupa autora, *Bibliografija radova o Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini – austrougarski period* (Sarajevo: Gazi Husrev-begova biblioteka, Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, 2021). Vakufsko-mearifski saborski odbor je darovateljima sirotišta izdavao prigodne zahvalnice. U njima su bili navedeni darovani iznosi i iskazana “bratska molba” da se i ubuduće sjeete ove “kulturno-humanitarne ustanove”. AHNK, VPM, 1919, kut. 36, sign. 311/19 (b/b).

⁷⁶ AHNK, VPM, 1917, kut. 34, sign. 245/17 (736/17).

⁷⁷ “Neka ne požale priloga Islamskom sirotištu ni oni, čiji su mili i dragi na fronti izvrnuti neprijateljskim tanetima, jer svaki heler priložen Islamskom sirotištu može da bude zapreka neprijateljskoj namjeri.” AHNK, VPM, 1918, kut. 35, sign. 301/18 (b/b).

saborski odbor formirao je i Fond pitomaca, koji je služio za pomoć štíćenícima i nakon napušćanja sirotišća. Naime, neki od ućenika na zanatu primali su honorare od svojih majstora, dok su drugi dobivali stipendije i potpore od Zemaljske vlade, općine i obrtno-trgovaćke komore. Ovi prihodi deponovani su u Fond pitomaca, te se prilikom završetka zanata i napušćanja sirotišća, pitomcu kupovao potreban alat sa kojim je u samostalnom životu privređivao i obezbjeđivao svoju egzistenciju.⁷⁸

Pored redovnih vakufskih prihoda, dotacija Zemaljske vlade i Fonda sirotišća, vakufska uprava je nastojala iznaći nove oblike finansiranja, koji bi za potrebe institucije obezbijedili dodatna novćana sredstva. U tom kontekstu vrijedi spomenuti inicijativu dijela članova Vakufsko-mearifskog sabora o izdavanju prostora unutar zgrade sirotišća za potrebe četverorazredne narodne osnovne škole. Na taj način gradsko poglavarstvo bi plaćalo kiriju za iznajmljene učionice, a i pitomci bi tu mogli pohađati nastavu.⁷⁹ Ratne okolnosti onemogućile su realizaciju ovog prijedloga. Iz navedenih primjera uočava se kako je finansiranje sirotišća vršeno iz razlićitih izvora i na različite načine. Iako je najveći dio sredstava trošen na potrebe štíćenika, i plate uposlenika su predstavljale znaćajan procenat rashoda. Uposleni kadar bio je zadužen za provođenje odgojno-obrazovnog procesa i svih ostalih neophodnih poslova, te je zajedno sa pitomcima personificirao muslimansko sirotišće.

Uposleni kadar

Kako bi vakufsko sirotišće funkcioniralo bez problema, po uspostavljenom kućnom redu i pravilima, vakufska uprava je morala obezbijediti zadovoljavajući kadar. Upravljanje zavodom u kojem je bilo smješćeno

⁷⁸ Do kraja 1916. godine u ovaj fond bilo je uplaćeno 5.342 kruna. GHB, AIZ, Izvješće o radu vakufsko-mearifske uprave u Bosni i Hercegovini počam od posljednje sjednice vakufsko-mearifskog sabora t. j. od 26. februara 1914. do prve saborske sjednice dne 11. decembra 1916, 4.

⁷⁹ GHB, AIZ, Zapisnik XXI sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 3. januara 1917, 8-9.

gotovo stotinu đaka predstavljalo je veliku odgovornost. Vakufsko-mearifski saborski odbor postavljao je upravitelja sirotišta, koji je predlagao imenovanje svojih pomoćnika i ostalog osoblja.⁸⁰ O kompetencijama koje je osoba imenovana upraviteljem morala posjedovati odlučivao je Vakufsko-mearifski sabor. Dio sabornika smatrao je kako je sirotištu na tom mjestu potreban pedagog, po mogućnosti iz reda učitelja. Druga grupa isticala je kako to nije nužno, navodeći da svaki “islamski podpuno naobraženi i po islamskim propisima odgojeni čovjek jest potpuni pedagog”.⁸¹ Praksa je pokazala da su bila zadovoljena oba prijedloga, s obzirom da su upraviteljsku funkciju obnašali kadija, mualim, vakufski mufetiš i učitelj.

Od osnivanja sirotišta do kraja Prvog svjetskog rata na ovom mjestu bili su: Asim-beg Mutevelić, Hazim ef. Muftić, Sakib ef. Korkut, Jusuf ef. Imamović i Mehmed ef. Karamehmedović.⁸² U godišnjim proračunima najveća plata bila je predviđena za upravitelja. On je bio zadužen da vodi brigu o organizaciji reda i discipline u sirotištu, kao i nadzor nad svim ostalim poslovima. Na prijedlog vakufsko-mearifskog direktora Arnautovića sabor je 1914. godine doznačio potrebna sredstva za posjetu upravitelja sličnim zavodima u Monarhiji, kako bi uvidio na koji način su uspostavljene te ustanove i pozitivne primjere uveo i u muslimansko sirotište.⁸³

Za islamski odgoj pitomaca bili su zaduženi mualimi. Ovu funkciju obavljali su: Jusuf ef. Imamović, Mehmed ef. Jusufbegović, Munib ef. Pračo i Šerif ef. Špica.⁸⁴ Pored ovog stručnog osoblja u sirotištu su bili

⁸⁰ *Školski glasnik*, 215.

⁸¹ GHB, AIZ, Zapisnik XXV sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 7. februara 1914, 34.

⁸² Već od 1916. godine pojavile su se optužbe za nedolično ponašanje upravitelja Karamehmedovića. Osim što je optužen da u sirotište dolazi pijan, navodeno je kako je pri komunikaciji sa pitomcima koristio neprikladan i prost vokabular, te bezrazložno kažnjavao djecu. GHB, AIZ, Zapisnik sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 20/12. 1916, 7. Zadnje ratne godine na funkciji ga je zamijenio Asim-beg Mutevelić. Jahić, *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini*, 30.

⁸³ GHB, AIZ, Zapisnik XXVI sjednice vakufsko-mearifskog sabora držane dne 9. februara 1914, 5.

⁸⁴ GHB, AIZ, Izvješće o radu vakufsko-mearifskog saborskog odbora u godini 1917, 15.

uposleni kuhar i njegov pomoćnik, podvornici i podvorkinje, ložac i honorarni liječnik. Oni su bili zaduženi da vode brigu o pitomcima, njihovoj ishrani i svim ostalim neophodnim uslovima za odrastanje i boravak u sirotištu. Vakufska uprava je nastojala u skladu sa potrebama obezbijediti dovoljno kadra, pa je evidentno povećanje broja uposlenih tokom godina. Sirotište je od svog otvorenja pa do kraja Prvog svjetskog rata predstavljalo uspješan zavod, čiji uposlenici su doprinijeli da se znatan broj siročadi i siromašne muslimanske djece zbrine i da im se omoguće adekvatni uslovi za život i odrastanje.

Zaključak

Dosadašnja skromna historiografska pažnja potakla nas je da o Vakufskom sirotištu, njegovom osnivanju i djelatnosti do kraja Prvog svjetskog rata napišemo rad u kojem problematiziramo nekoliko ključnih pitanja. Na osnovu njih postojeća slika o funkcioniranju sirotišta je u velikoj mjeri proširena, uobličena i predstavljena, pa je ona sada obogaćena novim i detaljnijim spoznajama. Ovo istraživanje ponudilo je kao rezultate nekoliko zaključaka. Analizom dostupne izvorne građe ustanovljeno je kako je Vakufsko sirotište predstavljalo humanitarnu i prosvjetnu ustanovu koja je, u tretiranom periodu do kraja Prvog svjetskog rata, uspješno vršila svoju namjenu, na zadovoljstvo vakufsko-mearifske uprave i cijelog muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine. Broj primljenih pitomaca, raznovrsnost njihovih školskih i zanatskih usmjerenja, kao i polučeni rezultati idu u prilog spomenutoj činjenici.

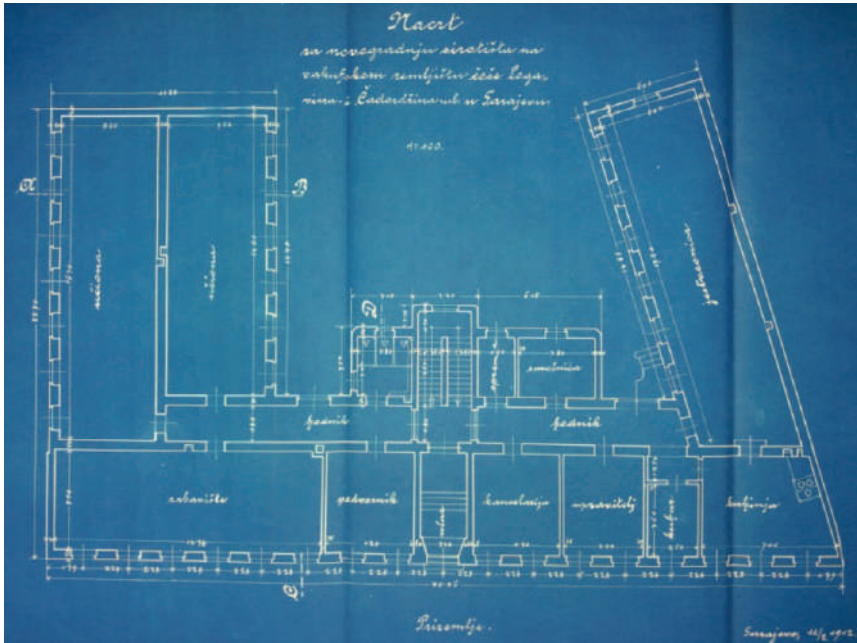
Na osnovu spremnosti Zemaljske vlade da od samog početka podrži rad jedne ovakve institucije, zaključili smo da se odnos vlasti prema islamskom vjerskom rukovodstvu i općenito muslimanima u ovome segmentu kretao u smjeru uspostavljanja dobre suradnje, koja je, kako to historijske činjenice pokazuju, na drugim mjestima izostala. Bez Vladinih novčanih dotacija funkcioniranje sirotišta bilo bi upitno, stoga su redovne uplate iz sredstava bogoštovne i prosvjetne subvencije omogućile

njegovu nesmetanu djelatnost. Veliki broj darovatelja koji su u Fond sirotišta uplatili preko sto hiljada kruna, pokazuje spremnost građana Bosne i Hercegovine da podrže rad ovog zavoda i na taj način sudjeluju u zajedničkoj brizi o siromašnoj muslimanskoj siročadi. Ni ratni uslovi besparice, skupoće i sveopće nesigurnosti nisu ih ometali u ovim namjerama.

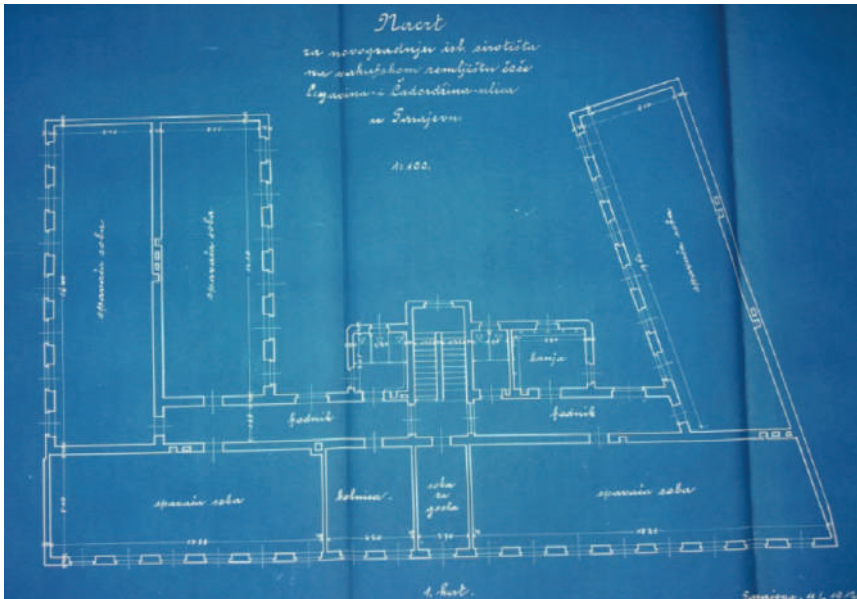
Organizacija života u sirotištu, iako uspostavljena po strogim principima karakterističnim za sve zavode takve vrste u tom vremenu, u suštini je imala namjeru odgojiti djecu na način da postanu, prije svega, moralne i plemenite ličnosti koje će biti korisni članovi zajednice. Prosvjetna aktivnost imala je za cilj osposobljavanje i omogućavanje sigurne osnove za privređivanje i obezbjeđivanje egzistencije. Nismo mogli zaključiti kako su pitomci gledali na svoj boravak u sirotištu, da li su bili zadovoljni uslovima života i sa kojim su se problemima najčešće susretali. Sasvim sigurno da ih je bilo, međutim, nisu sačuvana vjerodostojna sjećanja ili iskazi, na osnovu kojih bi se formiralo mišljenje i o tom pitanju.

Vakufsko-mearifska uprava u Bosni i Hercegovini je projektom Vakufskog sirotišta pokazala kako je bila spremna nositi se sa problemima šire društvene zajednice, u čemu se ogleda i njena progresivnost u unapređivanju institucije vakufa izgradnjom objekata ovakve vrste. Sirotište je bilo primjer dobro organiziranog, uspješnog i koristonosnog vakufa. Ovakav karakter sirotište je zadržalo i nakon Prvog svjetskog rata, stoga je potrebno i ovaj segment njegovog djelovanja ozbiljnije historiografski predstaviti.

PRILOG

Sl. 1. Nacrt prizemlja zgrade sirotišta (ABiH, ZVS, 1912, kut. 762, sign. 248-182)

Sl. 2. Nacrt prvog sprata zgrade sirotišta (ABiH, ZVS, 1912, kut. 762, sign. 248-182)

Sl. 3. Zgrada sirotišta
(Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu, 1913)

Sl. 4. Pitomci u jednoj od spavaonica
(Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu, 1913)

Sl. 5. Mualim i pitomci za vrijeme nastave
(Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu, 1913)

Sl. 6. Pitomci u blagovaonici
(Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu, 1913)

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

Neobjavljeni izvori:

- Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo (ABiH)
 - Fond: Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu-Sarajevo (1879-1918) (ZVS)
 - Fond: Zajedničko ministarstvo finansija (ZMF)
- Historijski arhiv Sarajevo, Sarajevo (HAS)
 - Fond: Gradsko poglavarstvo-Sarajevo (GP)
- Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije, Mostar (AHNK)
 - Fond: Vakufsko povjerenstvo Mostar (VPM)
- Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo (GHB)
 - Fond: Arhiv Islamske zajednice (AIZ)

Objavljeni izvori:

- *Muslimansko sirotište za Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo: Zadružna tiskara, 1913.
- *Školski glasnik*, god. II, br. 9. Sarajevo: Zemaljska štamparija, 1911.

Štampa:

- *Bošnjak*, Sarajevo, 1906 – 1909.
- *Novi Vakati*, Sarajevo, 1913.
- *Sarajevski list*, Sarajevo, 1909.
- *Vakati*, Sarajevo, 1914.
- *Zeman*, Sarajevo, 1912.

LITERATURA

Knjige:

- Jahić, Adnan. *Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini za vrijeme monarhističke Jugoslavije (1918-1941)*. Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Medžlis Islamske zajednice Zagreb, 2010.
- Kralj-Brassard, Rina. *Dubrovačko nahodište i njegovi štitićenici (1818-1908)*. Zagreb, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2020.
- Mehmedović, Ahmed. *Upravljanje vakufima u Bosni i Hercegovini 1847-2017*. Sarajevo: Vakufska direkcija Sarajevo, El-Kalem, 2017.
- Skarić, Vladislav. *Izabrana djela*, knj. 1. *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih vremena do austrougarske okupacije*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1985. (ćir.)

Članci:

- Jahić, Adnan. “Bilješke o vakufskom sirotištu između dva rata”. *Bošnjačka pismohrana*, sv. 6, br. 21-22 (2006): 56-61.
- Jahić, Adnan. “Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini posljednjih godina austro-ugarske uprave”. *Saznanja – Časopis za historiju*, br. 1 (2005): 147-174.
- Spaho, Mustafa. “Sirotište. (Opis i uredba)”. *Gajret*, br. 3 (1913): 39-42. (ćir.)
- Younis, Hana. “‘Nezakonita’ djeca pred zakonom – dokazivanje očinstva u Bosni i Hercegovini na razmeđu 19. i 20. stoljeća”. *Prilozi*, br. 47 (2018): 45-67.

Sadržaji sa www. (World Wide Web):

- “Orphanage”, Britannica (pristup ostvaren 20. aprila 2021, <https://www.britannica.com/topic/orphanage>)

Summary

Waqf Orphanage in Sarajevo – From its Founding to the End of First World War

The waqf orphanage in Sarajevo was founded in 1911 and began operating in 1913 when the first orphans moved in. This project of the waqf-mearif administration aimed at humanitarian care and care for orphans and poor Muslim children. From the very beginning, the provincial government supported the initiative to establish such an institution. Its financial donations from religious and educational subsidies enabled the uninterrupted work of the orphanage. In addition to government donations and regular endowment revenues, the orphanage had its own fund. The population of Bosnia and Herzegovina paid voluntary contributions to it so that by the end of the First World War, over one hundred thousand crowns were paid. The Waqf administration appealed to collect aid for the orphanage during various ceremonies, such as mawlids, parties, weddings, and other gatherings. The daily life of the orphans was organized according to the existing house rules and regulations. They had to attend classes regularly, perform the prayer, study, and perform other duties. One part of the day was set aside for rest, play and walking. The number of orphans has been mostly the same over the years and has not exceeded one hundred. The management of the orphanage took care that the children had good nutrition and medical examinations. The orphanage was managed by a manager, and in addition to him, teachers, a cook, assistants, janitors, a fireman, and a part-time doctor were employed. They made sure the orphanage functioned smoothly. Unfortunately, the testimonies of the orphans have not been preserved, which would show what attitude the children had about life in the orphanage, whether they were satisfied with the conditions, and what problems they encountered. The Waqf orphanage successfully

performed its function from its establishment until the end of the First World War. It cared for a significant number of orphans, provided them with basic living conditions and education. With this project, the Waqf Administration in Bosnia and Herzegovina has proven that it is ready to face the problems of the wider community and has shown progress in improving the institution of waqf by building a waqf orphanage.